

УДК 94(477)

Ольга Мазурок

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ПРОФСПІЛКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ "ПРОФОРУС"

У статті проаналізовано структуру української студентської профспілкової організації Профорус, що діяла впродовж 1921–1926 рр. на західних землях України.

Ключові слова: "Профорус", Українська крайова студентська рада, ревізійна комісія, студентський суд, комісія бойкоту.

Досліджена проблема є надзвичайно актуальною, оскільки дає змогу проаналізувати структуру української студентської профспілкової організації "Профорус", що існувала впродовж 1921–1926 рр. на теренах Східної Галичини. Окрім того у публікації висвітлено частину статутів різних органів та підрозділів, що становили цілісний організм об'єднання.

Мета статті – дослідити особливості структурної організації української профспілкової студентської організації "Профорус" 1921–1926 рр.

Основні завдання наукової публікації обумовленні аналізом статутних матеріалів "Профоруса" та його органів, а також частини звітів з діяльності референтів організації.

Хронологічні рамки статті охоплюють 1921–1926 рр., оскільки дана організація активно діяла в зазначений період.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема поява та діяльність Центрального союзу українського студентства висвітлена у працях А. Жуковського та В. Орелецького [2–3]. Деякі аспекти студентського руху, та зокрема діяльності "Профоруса" є висвітлені в книзі З. Книша "Становлення ОУН" [5]. Важливим у розширенні документальної бази служать дослідження О. Гуменюк [1] та В. Тарабана [11], однак більша частина матеріалів знаходиться в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, що становлять джерельну базу статті.

Аналізуючи історіографічні праці і джерельну базу наукової проблематики, приходимо до логічного висновку про те, що досліджувана тематика на сьогодні ще не стала об'єктом комплексного вивчення науковцями.

Наукова новизна статті полягає у тому, що у публікації вперше зроблено спробу дослідження структурної організації української профспілкової студентської організації "Профорус" в 1921–1926 рр. на основі раніше неопублікованих архівних матеріалів.

У 1921 на теренах Західної України студентство і молодь були об'єднанні в професійну організацію "Профорус" з метою консолідування українського студентства для усесторонньої культурної, моральної та матеріальної допомоги молоді. Дія "Профоруса" поширювалася на всю Східну Галичину в її етнографічних межах, а також могла поширюватися і на землі Холмщини та Волині за згодою українського студентства [7, арк. 33].

Серед напрямків діяльності організації можна виділити наступні: культурний, господарсько-фінансовий, видавничий та соціальний. Оскільки робота "Профоруса" була надзвичайно багатогранною, тому для ефективнішого функціонування організації були створені окремі органи та підрозділи на місцях, що становили собою структуру "Профоруса" і виконували низку завдань, звітуючи при цьому Головній раді "Профоруса". Згідно зі статутом, організації органами "Профоруса" були: краєвий з'їзд; ширша рада; українська краєва студентська рада (Головна рада); студентський суд; ревізійна комісія [7, арк. 33].

Кожен з перерахованих органів виконував певні функції, що забезпечувало ефективну роботу всієї організації. Так, зокрема Краєвий З'їзд "Профоруса" вважався найвищим законодавчим органом організації і відбувався в кінці кожного шкільного академічного року у Львові і міг скликатися лише Українською Студентською Краєвою Радою (УКСР). З'їзд був надзвичайним та звичайним. Надзвичайний З'їзд скликався за вимогою ¼ членів ширшої ради "Профоруса" і відбувався за двома принципами: персональному та репрезентативному [19, арк. 33]. Участь в з'їзді скликаному за персональним принципом могли брати всі звичайні члени "Профоруса" з правом повного голосу та активного і пасивного вибору; надзвичайні члени і гості з правом дорадчого голосу. Щодо З'їзду, скликаному за репрезентативним принципом, участь у ньому могли брати делегати від повітових студентських організацій (ПСО) в кількості 10 осіб, делегати від повітових студентських рад (ПСР) і окружних студентських рад (ОСР), студентського суду і фахових студентських товариств, а також всі члени УКСР та Ревізійної Комісії "Профоруса" [12, арк. 7].

Згідно зі статутом організації, основними повноваженнями краєвого з'їзду "Профоруса" були: вирішення всіх питань, які стосуються професійного життя українського студентства і "Профоруса";

обрання УКСР, її членів та заступників; обрання ревізійної комісії; прийняття статуту ширшої ради; введення змін до статутів; вирішення всіх справ, які не є в компетенції вирішення іншими органами [12, арк. 10].

Усі постанови краєвого з'їзду "Профоруса" виносяться абсолютною більшістю голосів. У випадку ж рівної кількості голосів переважає та сторона, за яку виступить один із уповноважених членів з'їзду. Будь-які зміни статуту чи розпуск краєвого з'їзду вирішується голосуванням при наявності $\frac{3}{4}$ членів з'їзду [7, арк. 33].

Нижчим законодавчим органом "Профоруса" виступала ширша рада, до якої входили всі члени ревізійної комісії "Профоруса", усі члени УКСР, уповноважений представник студентського суду, по два делегати від кожної ОСР та по одному представнику від фахових студентських товариств. Засідання ширшої ради "Профоруса" відбувалися кожних три місяці від останнього краєвого з'їзду організації. У випадку якщо із-за певних зовнішніх причин краєвий з'їзд не міг відбутися, скликання ширшої ради все одно відбувалося, з умовою, що всі рішення винесені на ній будуть пізніше підтвердженні з'їздом [7, арк. 34].

Ширша рада "Профоруса" вирішувала в основному питання, що стосувалися студентського життя і не потребували розгляду та затвердження краєвим з'їздом, а також проводила підбір нових заступників та членів УКСР. З'їзди ширшої ради відбувалися з метою розгляду і організації всієї праці краєвого студентства з поданням коротких звітів з діяльності своїх організацій [7, арк. 34]. Під час голосування усі учасники ширшої ради мали право повного голосу, що було затверджено в особистому статуті ради.

Що ж до виконавчого та адміністративного органу то ним в "Профорусі" була УКСР з центром у Львові. Її завданнями були: виконання постанов Краєвого З'їзду "Профоруса"; ведення адміністрації "Профоруса"; винесення рішень в справах студентського життя; піклування про розвиток "Профоруса" та його органів; формування інституцій для оборони професійних інтересів українського студентства; організація культурно-освітньої роботи серед українського студентства; нагляд за становленням та розвитком українських вищих шкіл; видавництво періодичної та неперіодичної преси "Профоруса"; зібрання та консолідація фінансів для ведення студентських кооператив та підприємств; проведення різносторонньої акції допомоги українському студентству; інформування молоді про хід станового студентського життя; проведення пропагандистської роботи по залученню вступників до українських вищих шкіл [7, арк. 35].

Такий широкий спектр завдань забезпечив відповідний склад УКСР. Зокрема, до ради входили 8 постійних членів: голова та секретар, що представляли Президію УКСР, а також дотичний референт, який вступав в роботу вразі відсутності голови або секретаря. Голова УКСР підписував всі документи, що надходили чи виходили з УКСР, секретар – вів канцелярію та кореспонденцію. Також до складу Ради входили 5 референтів: організаційний – здійснював організаційну роботу ради; університетський – вів співпрацю з українськими вищими школами у Львові; економічний – відповідав за фінансові справи "Профоруса" та займався організацією збіркових акцій для допомоги студентству; культурно-освітній – наглядав за позашкільною освітою студентства та його культурно-освітньої працею серед громадян; референт преси і пропаганди – займався видавничою діяльністю УКСР, а також проводив акції пропаганди на користь Вищого українського шкільництва в краю [7, арк.35].

Виконавчими органами УКСР були: окружні студентські ради (ОСР) та повітові студентські ради (ПСР). ОСР представляли собою допоміжний адміністративний та виконавчий орган УКСР, дії якого поширювалися лише на той округ, за яким він був прикріплений. Зазвичай, той чи інший округ об'єднував в собі до шести політичних повітів, а отже дія ОСР простягалася не більше ніж на 6 політичних повітів. До складу ОСР входило 6 членів: голова, секретар, організаційний, економічний, культурно-освітній референт та референт пропаганди і преси. Голова ОСР скликав засідання, підписував вхідну і вихідну канцелярію, представляв ОСР на інших з'їздах. Секретар займався письмовим діловодством ОСР. Кожний референт ОСР підпорядковувався референту УКСР. Членів ОСР обирали шляхом голосування на окружному студентському з'їзді, який відбувався двічі на рік: осінній перед початком шкільного навчання (вересень-жовтень) та весняний під час Великодніх свят (квітень-травень) [10, арк. 5]. Назвою ОСР була назва округу, за яким була прикріплена рада. Наприклад, ОСР Тернополя, ОСР Львова, ОСР Стрия. До повноважень ОСР входили контроль за виконанням постанов статуту "Профоруса" і поручень УКСР, ведення статистики українського студентства свого округу, інформування про стан студентського життя, піклування про життєздатність студентських товариств, організацій, установ, репрезентація студентства округу та посередництво між обіданнями студентів даного округу. Проте слід відмітити, що ОСР не могла функціонувати самостійно чи проводити якісь дії без дозволу на те УКСР, тому для контролю над окружними радами були створені спеціальні окружні ревізійні комісії, що контролювали роботу ОСР і звітували відповідно

УКСР. Такий логічний ланцюжок дій тільки покращував роботу всієї організації, адже кожний орган був зв'язаний між собою і ніс певну відповідальність за пророблену роботу [10, арк. 6].

Ще одним допоміжним виконавчим органом УКСР виступали Повітові Студентські Ради (ПСР), які так як і ОСР склалися з 6 членів: голови, секретаря та чотирьох референтів. Проте існувала певна відмінність між цими органами. Так, зокрема членів до ПСР обирали самостійно без залучення окружного студентського з'їзду. Компетенція ПСР поширювалася тільки на область одного політичного повіту. Будь-які питання чи завдання ПСР вирішувала на загальних зборах Повітової Студентської Організації, які відбувалися не менше ніж двічі на рік за персональним принципом, тобто кожний звичайний член зборів мав право повного голосу, надзвичайний член і гість – право дорадчого голосу. На таких загальних зборах в основному зачитувалися звіти з діяльності ПСР, вибирали нових членів ПСР, ставилися завдання на майбутнє [8, арк. 12].

Для роботи ПСР на місцях також створювалися повітові студентські організації (ПСО), з центром в місті даного повіту [24, арк.1]. ПСО представляли собою об'єднання українських студентів в окрему повітову студентську організацію кількістю не менше 90 чоловік. Компетенція ПСО поширювалася тільки на даний повіт. Згідно зі статутом ПСО, до її складу повинен входити кожний студент, в іншому випадку йому оголошувався бойкот. Мету ПСО можна окреслити таким чином, це були своєрідні осередки наукового та товариського життя українського суспільства в даному повіті, які забезпечували матеріальну та моральну допомогу своїм членам та сприяли веденню боротьби студентства за українські вищі школи у Львові. Для забезпечення таких цілей ПСО ставили перед собою наступні завдання: створення окремих кружків, спостереження за будь-якими проявами, що стосуються українських вищих шкіл та життя студентів, посередництво між членами ПСО, заснування та ведення курсів для неграмотної молоді, видання наукової літератури та іншої публіцистики, збір фінансів для підтримки студентів, утримання для своїх членів читалень та бібліотек. Кошти, які надходили до ПСО, а це в основному дохід з бібліотек та видань організації, ділилися на кошти для покриття першочергових потреб студентів (продукти харчування в студентські столови, одяг, книги), решту ж віддавалися до каси УКСР [11, арк. 2].

ПСО мали право утворювати довільні кружки, до складу яких входили студенти. Рішення внутрішнього діловодства кружків виконував голова, який повідомляв про засідання даного кружка членів ПСР та підтримував постійні контакти з українською громадою. Адміністративним органом ПСО була повітова студентська рада (ПСР), що збиралася щороку під час Різдвяних святкувань. До складу ПСР входило 6 членів: голова, секретар і 4 референти: організаційний, економічний, культурний та референт преси та пропаганди. ПСР виконувала всі рішення ПСО і представляла її на зовнішньому рівні, а також затверджувала всі рушення кружків і вела нагляд над їхньою роботою. Учасники ПСР сходилися на періодичні та неперіодичні засідання, які проводив голова ПСР, а в разі його відсутності один із членів ПСР. Вищим органом ПСО були також і товариські зібрання, які відбувалися і скликалися за потребою в основному один раз на місяць. Рішення таких зібрань приймалися більшістю шляхом відкритого голосування (підняттям руки за згодою рішення). Про скликання зборів ПСР оповіщала за 14 днів до початку таких [11, арк. 3]. Самі ж збори проводила Президія. Основні питання, які вирішувалися на таких зібраннях були: здача звітів з діяльності ПСР і кружків, обрання нових членів до ПСР і контрольної комісії, обговорення справ пов'язаних із життям та діяльністю українського студентства.

Контрольним органом ПСО виступала повітова ревізійна комісія, що складалася з 3-х членів і контролювала діяльність ПСР, кружків і поодиноких членів ПСР. Припинення дії ПСО можливе тільки якщо так вирішить УКСР [11, арк. 3].

Не менш важливу роль у житті та діяльності "Профоруса" відігравав студентський суд, який представляв собою юридичний орган організації. Суд складався з 5 членів, вибраних краєвим з'їздом "Профоруса" і поширював свою компетенцію на всіх членів організації. В основному суд вирішував спірні питання між поодинокими організаціями "Профоруса", між членами та установами [9, арк. 4]. Суд складався з 5 постійних членів, яких обирали на загальному з'їзді "Профоруса". Голова Суду приймав та розглядав всі письмові справи, що надходили про студентів, слідкував за своєчасним поступленням справ. Секретар – проводив протокозиасідання і вписував їх до книги засідань.

До компетенції студентського суду входили питання, що стосувалися порушень членами "Профорусу" норм студентської організації чи товариства, невиконання членами обов'язків, покладених на них, спірні питання між поодинокими членами "Профорусу" за образу честі та гідності.

Основними присудами та карами винесеними студентським судом могли бути: догана (усна або письмова), обмеження або позбавлення прав та привілеїв, матеріальне відшкодування (штраф), виключення з членства "Профоруса", бойкот [9, арк. 6].

Найвищим контрольним органом "Профоруса" була ревізійна комісія, в складі якої були три постійні члени та три заступники, що змінювалися щороку, шляхом голосування. Основним

завданням комісії було нагляд та контроль за діяльністю та діловодством всіх органів "Профоруса" і їх членів. Такий контроль відбувався не менше ніж раз на півроку [7, арк.36].

Життя та діяльність українського студентства в 20–30-х рр. минулого століття проходило в досить складних умовах того часу: відсутність єдиної держави, постійна боротьба з польською владою та поліцією за національну ідею, за рідну мову і особливо за можливість навчання у власному, вільному університеті. Багато хто із студентів до кінця був вірний цим принципам і служив українському народові, проте дуже часто траплялося і так, що під тиском польської поліції, під тиском масових арештів студенти просто не витримували і змушені були зраджувати власну ідею, таким чином стаючи прямими ворогами "Профоруса". Це змушувало організацію створити ще один додатковий орган, який виконував каральну та контролюючу функцію. Таким органом була комісія бойкоту українського студентства (Кобус) [6, арк. 1]. Центром засідання Кобусу було місто Львів, а компетенція комісії поширювалася на всі українські землі, які знаходилися в польській окупації. До його складу входило 5 членів – студентів Українських Вищих Шкіл та членів "Профоруса". Органами Кобусу були повітові комісії бойкоту (Побек) та окружні комісії бойкоту (Обек) [6, арк. 3]. Основне завдання, яке ставилося перед комісією було спостереження за українським студентством та вилучення серед їх числа тих, хто виступав проти боротьби за Українські Вищі Школи чи хоча б поширював подібний настрій серед молоді. Імена таких студентів оприлюднювалися і їм оголошувався бойкот.

Засідання Кобусу проводив голова, щонайменша два рази на місяць, про що повідомлялося за два дні до зборів. Питаннями, що обговорювалися на нарадах в основному були оприлюднення списків студентів-зрадників, обговорення тактики проведення акцій бойкоту. Підставами для бойкоту того чи іншого студента були навчання чи вступ на польські вищі школи, не виконання поставлених обов'язків на студента, самостійний виїзд закордон на навчання або не вчасне повернення з навчання з-за кордону [6, арк. 2]. Слід відмітити, що самі акції бойкоту відбувалися досить обережно, стараючись спочатку змусити винного виправити власний злочин. Якщо ж такі дії були марними, то комісія поміщала ім'я злочинця на так звану "чорну лісту" з точною інформацією про нього та його рідних. Пізніше така "ліста" поширювалася між всіма українськими студентами та громадою, в установах та товариствах. Бойкоту таким чином підлягали не тільки злочинці, а й їхні родичі, в випадку якщо вони не покаються у здійсненому злочині. Брати і сестри злочинця підлягали бойкоту, якщо на той час їм було вже по 18 років [6, арк. 4].

Внаслідок бойкотування обвинувачений позбавлявся права належати до будь-якої української організації, установи чи товариства, участі в засіданнях "Профоруса", будь-якого контакту з іншими українськими студентами чи громадянами.

Проте існували і такі випадки, коли Кобус після обвинувачення проводив певну реабілітацію студентів-зрадників. Подібні дії відбувалися лише в тих випадках, коли студенти прилюдно заявляли в українських часописах, що виписалися з польських вищих шкіл і подавали прохання про реабілітацію [6, арк. 4].

Діяльність Кобусу міг призупинити лише краєвий з'їзд "Профоруса", в разі з невиконанням ним своїх уповноважень [6, арк. 37].

Таким чином, можна зробити висновки, що структура "Профоруса" була надзвичайно складною і багатогранною. Сама організація становила собою великий орган, що в свою чергу мав свої підоргани, підрозділи, які в сукупності представляли своєрідну злагоджену систему дій. На нашу думку, наявність такої структури мала свої як позитивні так і негативні сторони. Звичайно, така значна кількість підрозділів забезпечувала більш ефективну роботу "Профоруса", давала можливість контролювати найменші дії в організації. І все це безумовно мало позитивні наслідки, за умови, що всі працювали злагоджено і відповідально. Проте знову ж таки виникало питання фінансування всіх цих дрібних органів, і це ставало головною перешкодою до повноцінної роботи "Профорусу", що мало негативний вплив на діяльність організації. Тим не менше наявність структури для будь-якої організації, на наш погляд, завжди є позитивним чинником для повного і кращого функціонування, адже структура являє собою певний взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішню будову організації.

Список використаних джерел

1. Гуменюк О.А. Центральний союз українського студентства – провідна організація української студентської еміграції в культурно-освітній сфері / Гуменюк О.А. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, УАН; голов. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 45. – С. 110–118.
2. Крупчан С. Новий довідник: Історія України / С. Крупчан, Т. Крупчан, О. Скопченко, О. Іванюк. – К.: ТОВ "КАЗКА", 2005. – 736 с.
3. Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. – К. Видавництво Олени Теліги, 1994. – 128 с.
4. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (ЦДІАЛ України), ф.399, оп. 1, спр. 18, арк. 26.
5. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1, спр. 19, арк. 41.
6. Там само, спр. 20, арк. 17.
7. Там само, спр. 21, арк. 31.
8. Там само,

спр. 23, арк. 7. 9. Там само, спр. 24, арк. 16. 10. Там само, спр. 25, арк. 29. 11. Тарабан В.М. Утвердження та діяльність центрального союзу українського студентства у 20-ті роки ХХ ст. Режим доступу <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/8810/1/28.pdf>. 12. Студентство. ЗУ й еміграція (1920-1939). Режим доступу [http://movahistory.org.ua/wiki/Студентство_ЗУ_й_еміграція_\(1920-1939\)](http://movahistory.org.ua/wiki/Студентство_ЗУ_й_еміграція_(1920-1939)). 13. Центральний Союз Українського Студентства. Режим доступу [uk.wikipedia.org/wiki/Центральний Союз Українського Студентства](http://uk.wikipedia.org/wiki/Центральний_Союз_Українського_Студентства).

Ольга Мазурок

ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ УКРАИНСКИЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ ПРОФСОЮЗНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ "ПРОФОРУС"

В статье проанализирована структура украинской студенческой профсоюзной организации "Профорус", действовавшей на протяжении 1921–1926 гг. на западных землях Украины.

Ключевые слова: "Профорус", украинский краевая студенческий совет, ревизионная комиссия, студенческий суд, комиссия бойкотирования.

Olga Mazurok

FEATURES STRUCTURE OF UKRAINIAN STUDENTS UNION ORGANIZATION PROFORUS

The article analyzed the structure of Ukrainian student union organization Proforus that operated during 1921–1926 years in the western part of Ukraine.

Key words: "Proforus", Ukrainian National Student Council, the audit committee, student court, commission boycott.

УДК 94(477)

Руслан Гусак

НАЦІОНАЛІСТИЧНА СКЛАДОВА ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В 1921–1939 РР.

У статті наведено основні фактичні дані про діяльність ОУН на західноукраїнських землях у 1921–1939 рр., проаналізовано причини зростання популярності національної складової серед молоді у порівнянні з демократичною і комуністичною.

Ключові слова: західні українці, визвольний рух, національна боротьба, націоналізм, міжвоєнний період.

В умовах незалежної України осмислення шляхів і методів боротьби за державність на теренах західноукраїнських земель в період 1921–1939 рр. постає актуальною проблемою вітчизняної науки з урахуванням трьох основних ліній: демократичної, комуністичної та націоналістичної й різних, часом протилежних, оцінок методів і результатів цих змагань. Реалії сьогодення ще раз переконують у тому, що в суспільстві відсутня єдина точка зору (історична пам'ять). Діаметрально протилежні оцінки тих чи інших історичних подій вимагають від істориків всебічного та об'єктивного висвітлення діяльності українського визвольного руху і сприяння процесу національного примирення. У цьому контексті значне наукове зацікавлення становить дослідження історії політичних партій та організацій, серед яких визначне місце посідає Організація українських націоналістів (ОУН). Історична спадщина ОУН є однією з ключових тем, як польсько-українського, так і російсько-українського діалогу, який покликаний налагодити добросусідські міждержавні стосунки.

З другої половини 80-х років ХХ ст. український національний рух постійно перебуває в центрі наукових зацікавлень вітчизняних істориків – йому присвячено тисячі розвідок і наукових статей. Можна стверджувати, що зібрано й введено в науковий обіг значну частину фактичного матеріалу, однак його концептуальне опрацювання – справа подальших досліджень. Дослідженню діяльності ОУН присвячено чимало праць радянських, українських, польських та інших зарубіжних дослідників. Зазвичай, оцінки цієї діяльності пов'язані з ідеологічною позицією дослідника, тому виникає необхідність в неупередженому узагальненні з урахуванням сучасного наукового доробку.

У радянській історіографії виділилися цілий напрям досліджень, який спеціалізувався з історії українського націоналізму та Греко-католицької церкви. В окремих публікаціях діяльність "українських буржуазних націоналістів і уніатів" прагнули дати деякі радянські автори, зокрема – С. Даниленко [1], К. Дмитрук [2], В. Добрецов [3], В. Замлинський [4], В. Маланчук [5], В. Масловський [6], І. Мигович [7],